

Vlinderonderzoek in Zuidoost-Servië

NatureInfo organiseert in Oost-Europa veldstudiekampen waar ervaren West-Europese natuurkenners lokale deskundigen meehelpen om de flora en fauna te inventariseren. In juni 2013 ben ik met Arthur van Dijk en Milan Djuric afgereisd naar het zuidoosten van Servië om de vlinderpopulaties van enkele afgelegen gebieden in kaart te brengen. Naast dagvlinders werden ook nachtvlinders die op ons pad kwamen genoteerd. Hieronder volgt een impressie van onze negen dagen durende verkenningstocht door dit onbekende natuurrijke Balkanland.

Tekst: Joep Steur De afstand van de luchthaven van Belgrado naar Besna Kobilica, onze eerste standplaats, is groot en daarom wordt er onderweg even gestopt om onze benen te strekken middels een korte 'vlinderbreak'. Het gestruin langs de wegberm levert geen spectaculaire soorten op behalve de volwassen rupsen van de zuidelijke pijpbloemvlinder die zich verstopt lijken te hebben tussen de pijpbloemplanten. Helaas heeft deze prachtige staartloze grote page zijn vliegperiode al achter de rug.

Besna Kobilica en omgeving

35 kilometer oostelijk van de stad Vranje ligt de berg Besna Kobilica met 1922 meter als hoogste punt. Maar liefst negen maanden per jaar schijnt er sneeuw te liggen! Om bij het bergchalet van Besna Kobilica te geraken, dienen eerst heel wat bochten genomen te worden. De berghellingen zijn volop begroeid met robini's die juist in deze periode erg opvallen vanwege de

witte bloemen. Erg blij hoeft men niet te zijn met deze boom, want het is een zeer dominante exoot die zich bovendien snel uitbreidt. Ons chalet is mooi gelegen in de zuivere berglucht en van alle basisbehoeften voorzien. Naast de noodzakelijke sanitaire voorzieningen en slaapplekken is er zelfs een kok.. Twee olijke viervoeters die bij het gebouw horen 'bewaken' het erf. Na een heerlijke overnachting gaan we de omgeving met glooiende bloemenweiden en beboste hellingen verkennen. Het weer op onze eerste onderzoeksdag valt behoorlijk tegen. Overdag wordt het slechts 10°C, niet echt een gunstig vlinderweertje! Gelukkig is er weinig wind en blijft het overwegend droog. Dit weertype vereist een andere strategie: we dienen vooral te speuren naar rupsen en schuilende vlinders, want alleen tijdens de spaarzame zonnige momenten wil er ook nog wat vliegen.

We vinden de rups van de bonte beer en purperbeer en veel rupsen van de toortsparemoervlinder. Vijftien verschillende dagvlinders krijgen we uiteindelijk nog te zien waaronder zwarte apollovlinder, zilvervlek en akkerparemoervlinder.

De stiptijmmot en het sneeuwvlekje zijn overdag actieve microvlinders die zich vlak boven of tussen de vegetatie ophouden. *Actinotia radiosus*, nauw verwant aan onze gevlamde uil, trotseert de kou op zoek naar nectar. Hij is niet de enige bikkel hier want 's morgens vroeg, wanneer het nóg frisser is, zitten bij de buitenlamp van ons onderkomen allerlei nachtvlinders, waaronder gevlekte silene-uil, gestreepte bremspanner, peper-en-zoutvlinder en *Watsonarctia deserta*. De laatste is een spinneruil die het nog zonder Nederlandse naam moet doen. Niet alle vlinders zijn dus koukleumen zoals sommige mensen misschien wel denken.

De volgende dag gaan we de berg af en wordt het qua temperatuur en zonneschijn een stuk aangenamer. Dit is vanzelfsprekend ook gunstiger voor het aantal vlindersoorten. We verkennen de omgeving van de plaatsjes Kriva Feja, Davidovac, Šaprance en Sveta Petka. De bloemrijke ruigten, mooie wegbermen, droge berghellingen en groene rivieroeveren die we 'controleren', leveren interessante soorten op als kleine sleedoornpage, oostelijk saffier- blauwtje, kroonkruidblauwtje, blauwe ijsvogelvlinder, steppeparemoervlinder en grote schaduwzandoog. Een eileggende kolibrievlinder is een leuke toevalstreffer. Het zijn slechts enkele voorbeelden uit het uitgebreide assortiment vlinders dat hier in de omgeving van de Macedonische grens vertoeft.

Besna Kobilica naar Kamenica

Met al onze bagage vetrekken we richting Kamenica

Joep Steur

Kleine sleedoornpage.

(33 km noordelijk van Dimitrovgrad en 5 km van Bulgarije) waar onze tweede accommodatie zich bevindt. Het staat buiten kijf dat onderweg weer regelmatig vlinderstops worden ingelast. De mooiste halte van vandaag is die bij Boljare waar het water van de Vlasina-rivier groenbeboste heuvels weerspiegelt. De vochtminnende vegetatie is weelderig en de vlinderfauna bestaat vooral uit liefhebbers van bosranden en braamstruwelen: bruine eikenpage, boomblauwtje, groot dikkopje, bont zandoogje, gehakkelde aurelia, braamparelmoervlinder en kleine ijsvogelvlinder. Een nachtpauwoog zit bewegingsloos in de buurt van het kabbelende water. De grote wilgen langs de rivier dienen als uitkijkpost voor kleine weerschijnvlinders en vanaf de brug kunnen we ze zien vliegen. Voor onze camera's zijn ze helaas onbereikbaar.

Het gehuchtje Kamenica telt slechts zestien inwoners en ligt midden in de natuur. We logeren in de Ivanovboerderij, een authentiek Servisch stulpje waar we lokale specialiteiten voorgeschoteld krijgen en de zwaluwen vrij in en uit kunnen vliegen. Tweemaal per dag paradeert langs onze verblijfplaats een kudde schapen onder begeleiding van een scheper en zijn hond. Hier ervaren we ook de traditionele gastvrijheid van de Serviërs als we uitgenodigd worden voor een feest waar de tafels vol staan met allerlei zelfgemaakte lekkernijen en drank. Dit alles wordt genuttigd onder luid gezang van Servische liederen.

Gornji Krivodol en Senokos, twee hoogtepunten bij Dimitrovgrad

Jonge Servische vlinderaars hebben hun tenten in 'onze' tuin opgezet. De jongste van de groep is ongeveer 15 jaar oud en bezit al een geweldige kennis over de dagvlinders van zijn land. Inclusief alle wetenschappelijke namen, want de meeste Servische vlindernamen zijn pas recentelijk bedacht. De enkele pruimenpages (een voor mij niet alledaagse soort) die zich op de pruimenboompjes in de tuin bevinden, worden een voor een door hem gevangen en vakkundig in papillotten gestopt. Het zal de populatie geen schade toebrengen maar ikzelf hou het toch maar liever bij

Joep Steur

Mozaïekdikkopje.

fotograferen.

Het bijzondere bergmassief Gornji Krivodol (Boljev Dol) is zeer vlinderrijk en bestaat uit grillige rotsformaties, kruidenrijke weilanden en bergstroompjes. In korte tijd vinden we hier bijna 50 dagvlindersoorten met als hoogtepunten vetkruidblauwtje, balkan bruin blauwtje, turkoois blauwtje, balkanvuurvlinder, turks hooibeestje en het zeer zeldzame mozaïekdikkopje dat in Europa maar een zeer beperkt verspreidingsgebied heeft. Het unieke gebied geniet internationale faam en wordt bezocht door vooraanstaande buitenlandse entomologen. We ontmoeten dan ook twee Britse vlinderexperts die gespecialiseerd zijn in parelmoervlinderrupsen van het geslacht *Melitaea*. Enkele rupsen zijn al in potjes beland. In cultuurhistorisch opzicht zijn de eeuwenoude stenen kruisen van belang die hier en op enkele andere plekken in Zuid-Servië te vinden zijn. De andere plek die we vandaag 'doen' is Senokos, eveneens een bergachtig gebied dat qua vlinderrijkdom en landschappelijke schoonheid niet veel onderdoet voor het eerder bezochte Gornji Krivodol. Ook hier geldt: waar veel vlinders vliegen, vliegt ook de tijd! Weer aangekomen in Kamenica laat een grote ijsvogelvlinder zich nog enkele seconden zien op het wegdek. Een mooie afsluiting van een vlinderrijke dag.

Ponor, in vuur en vlam

De volgende dag is het hoofddoel het bezoeken van de kleine populatie blauwe vuurvlinders hoog in de bergen van de Stara Planina. Deze soort werd een paar jaar geleden voor het eerst ontdekt bij Ponor, vlakbij het dorpje Dojkinci. Daarmee was niet alleen Servië een nieuwe dagvlindersoort rijker, maar tegelijk ook de hele Balkan! De blauwe vuurvlinder is een kwetsbare soort in Europa met een nogal verbrokken areaal. In Servië is de vlinder een overblijfsel uit het boreale tijdperk die zich al die tijd (onopgemerkt) heeft weten te handhaven op een koele berg. Op een eiland als het ware midden in een warmere omgeving.

Uitgerekend op deze belangrijke onderzoeksdag wil het weer niet zo meewerken en laten donkere wolken

Zwart blauwtje.

regelmatig hun natte bagage op het groene landschap vallen. Langs de weg richting Ponor staat een aantrekkelijk informatiebord over het belang van Stara Planina als leefgebied voor veel (bedreigde) vlindersoorten. Het moet de mensen bewust maken van de natuurlijke rijkdom van het gebied en de noodzaak om dit alles te behouden en beschermen voor de komende generaties. Het belang van de Stara Planina-bergen voor de dagvlinderfauna wordt onderstreept door het feit dat maar liefst 157 van de 197 Servische dagvlindersoorten hier geregistreerd zijn.

Net buiten het rustige dorpje Dojkinci starten we de voettocht via een goed verstopt bospaadje dat direct de hoogte in gaat. In eerste instantie is het gelukkig droog, maar het duurt niet lang of het begint weer te miezeren. Het dichte beukenbos geeft nog enige tijd beschutting maar als de eerste bosweities zich aandienen, begint het te plenzen. Paraplu, rugzak en fototoestel maken het klimmen er niet gemakkelijker op. In betere omstandigheden zouden hier heel wat kiekjes geschoten zijn, maar nu laten we de schuilende spikkeldikkopjes voor wat ze zijn en gaan gestaag verder omhoog. Van een echt pad is inmiddels geen sprake meer en het woord expeditie begint van toepassing te worden. Het valt niet mee om Milan, klein en mager van stuk, bij te benen maar het alternatief is verdwalen in de Servische jungle dus het is 'even' volhouden geblazen. Als we het bos eindelijk achter ons hebben gelaten stuiten we op een schitterende bloemrijke helling. Hier ontdekken we een nieuwe vindplaats van het zwart blauwtje, een zeldzame soort in Servië. Kersverse exemplaren vertoeven op en nabij kleurige ooievaarsbekbloemen. Regendruppels weerhouden ons deze

keer niet om ze op de foto te vereeuwigen. De wat afgevlogen bont dikkopjes valt deze eer niet te beurt.

Het klauteren gaat verder en op ongeveer 1300 à 1400 meter hoogte bereiken we een desolaat plateau met een magnifiek uitzicht. We voelen ons als Marco Polo, want dit onaangetaste landschap hebben maar weinigen gezien! Alle ontberingen om er te komen zijn (bijna) vergeten. Voor ons ligt een vallei met frisse bergbeekjes omzoomd met adderwortel en het nagelkruid *Geum coccineum*, een typische bergplant met oranjebloemen. Dit is de ideale biotoop voor de blauwe vuurvlinder *Lycaena helle*. Een flets zonnetje komt plots tevoorschijn en vol optimisme dalen we af naar de koele stroompjes op zoek naar deze bijzondere vuurvlinder. Klaverblauwtje, groentje, aardbeivlinder, oostelijk resedawitje, voorjaarserebia en balkanhooibeestje passeren de revue, maar de ster van het gebied is nergens te bekennen. Zijn we te vroeg of te laat aanwezig? Ook Servië had namelijk in de lentemaanden van 2013 te maken met een grillig weerpatroon. Het was óf te warm óf te koud voor de tijd van het jaar.

Na lang rondneuzen geven we het uiteindelijk op en keren we via een andere, gemarkeerde route terug naar het dorp in het dal. Wederom regent het af en toe pijpenstelen, maar gelukkig is de afdaling een stuk minder vermoeiend dan de klim. Kussens wilde tijd liggen er met dit weer vlinderloos bij en de aanblik van aangebrande orchissen krijgt iets ironisch. Een andere schoonheid met 'vuur' in zijn naam, de vuursalamander, apprecieert dit hondenweer juist wel en maakt even een ommetje. De contouren van Dojkinci met zijn lemen huizen en bloeiende vlierstruiken zijn inmiddels

Joep Steur

Balkan hooibeestje.

zichtbaar geworden.

Het laatste stuk naar beneden gaat gedeeltelijk over rotsen die door de regen nogal glibberig zijn geworden. Ja, de laatste loodjes... Nadat we heelhuids in het kleine centrum zijn aangekomen, wordt de inwendige mens nog even verwend. Een meriansborstel schuilt bewegingsloos tegen een muur. Als we bij de auto aankomen, klaart het weer eindelijk op en laten grote vuurvlinder en kantstipspanner zich nog bewonderen. De Servische jongeren die bij onze standplaats bivakkeren, zullen niet veel later in dit berggebied wel met succes de blauwe vuurvlinder weten te vinden, al is het op een andere, nieuwe locatie. De soort blijkt gelukkig nog steeds in het gebied te zitten; bescherming van deze populatie verdient daarom de hoogste prioriteit.

Rsovci, het vlinderdorp

22 km van Pirot vlakbij de Bulgaarse grens ligt Rsovci, een dorpje in de Stara Planina. Zijn schilderachtige ligging aan de mooie Visočica-rivier zou menig kunst schilder doen watertanden. In de hobbelende straatjes richting rivier dwarrelen al allerlei dagvlinders rond waaronder kardinaalsmantel en koningspage. Het is slechts een klein voorproefje van wat ons nog te wachten staat, want aan de overkant van de brug doen zich aan de vochtige oevers tropische taferelen voor. Honderden vlinders zitten met hun roltong in de modder, mesthopen of koeiendrollen. Massa's groot geaderd witjes met daartussen kleine groepjes oostelijk saffierblauwtjes, wikkeblauwtjes en klaverblauwtjes garanderen dat Rsovci terecht de titel vlinderdorp draagt. Voor een ontmoeting met de in Europa zeer lokaal voorkomende centaurieparelmoervlinder is deze plek een van de kansrijkste. Deze vlinder ziet eruit als een luxe-uitvoering van de veel gewonere veldparelmoervlinder die hier ook rondvliegt.

Een wandelpad langs hooilandjes vol beemdtkroon en andere bloemrijke veldjes brengt ons naar de veertiende-eeuwse Servisch-orthodoxe Pécinskakerk. De rotsen waarin deze kerk zich bevindt, zien er met al hun holen uit als een gatenkaas. In vroegere tijden werden ze waarschijnlijk bewoond door ascetische monniken,

maar nu huist er slechts een nieuwsgierige witte geit. Het gebedshuis biedt een mooi panorama op het omringende landschap waar de rivier zich kronkelend een weg baant langs oobossen en reliëfrijke bergen. Het gerieflijke pad gaat voorbij het middeleeuwse heiligdom dieper het landschap in. Pen en papier zijn voortdurend bij de hand want het is een komen en gaan van zandoogjes, blauwtjes, witjes, dikkopjes, schoenlappers en pages. Uiteindelijk zien we hier in Rsovci in een paar uur tijd tientallen dagvlindersoorten. Een kleine selectie uit onze notitieboekjes: turks hooibeestje, geelbandspikkeldikkopje, andoordikkopje en balkan bruin blauwtje. Vanuit het vlinderdorp zetten we koers richting Belgrado voor onze laatste overnachting.

Op de laatste dag van ons verblijf kijken we nog even in de omgeving van de hoofdstad naar vlinders, maar daarna is het tijd om afscheid te nemen van gids Milan en gaat het vliegtuig weer terug naar Nederland waar ons nog een geweldige vlinderrijke zomer te wachten zal staan.

Informatie over de natuurstudiekampen in Servië is te vinden op www.thehabitatfoundation.org/nl/content/natureInfo-een-nieuw-project.

Joep Steur

Sinds het verschijnen van het artikel 'Het onbekende vlinderparadijs Servië' (Vlinders november 2007) is er hard aan de weg getimmerd om de Servische vlinderfauna in kaart te brengen alsook deze te promoten en te beschermen. In vogelvlucht de belangrijkste behaalde doelstellingen:

- 2011: Informatieborden over vlinders en hun biotopen zijn geplaatst in de Stara Planina Bergen. Deze bevatten mooie foto's en zijn tweetalig opgezet (Servisch en Engels); Servische dagvlinderveldgids 'dnevni leptiri' gepubliceerd.
- 2012: Servische dagvlinderveldgids in het Nederlands vertaald.
- 2013: Servische nachtvindersite in de maak.
- In kranten, tijdschriften en brochures zijn publicaties verschenen.
- De website <http://leptiri.beograd.com> is sterk uitgebreid en verbeterd.
- Veldonderzoeken door geheel Servië worden georganiseerd met zowel Servische als buitenlandse vlinderkenners met als doel zoveel mogelijk gegevens verzamelen voor de Servische vlinderdatabase.